

VB

ORDE VAN
VLAAMSE
BALIES

/OV

Standpunt

**Onrechtmatig bewijs in
strafzaken: nood aan een
hervorming van de Antigoonleer**

donderdag 14 oktober 2021

VB

1 Inleiding

Wat te doen met onrechtmatig verkregen bewijs? Waar ligt het ideale evenwicht tussen rechtsbescherming en rechtshandhaving? Het is niet enkel in België maar zelfs wereldwijd één van de meest complexe vraagstukken van het strafprocesrecht.¹ Enerzijds mag een kleine onregelmatigheid niet automatisch leiden tot vrijspraak, anderzijds moet een overheid zich aan haar eigen spelregels houden en moeten daaraan gepaste gevolgen gekoppeld worden.

De OVB is ervan overtuigd dat de huidige Antigoonleer zoals vervat in artikel 32 van de Voorafgaande Titel van het Wetboek van strafvordering dat evenwicht niet weet te bereiken. Zij pleit in dit advies daarom voor een spoedige hervorming.

2 Inhoud van de Antigoonleer

Decennialang werden onrechtmatig verkregen bewijsstukken automatisch uit de procedure geweerd.² De strafrechter kon op geen enkele manier een mogelijke veroordeling baseren op illegaal verzameld bewijsmateriaal. Op 14 oktober 2003 ontketende het Hof van Cassatie een heuse revolutie in dit leerstuk met het befaamde Antigoon-arrest.³ Het Hof verliet het principe van de uitsluiting als algemene regel en oordeelde dat onrechtmatig verkregen bewijsstukken enkel nog uitgesloten moesten worden in drie gevallen:

- wanneer de naleving van de betrokken vormvoorwaarden wordt voorgeschreven op straffe van nietigheid;
- wanneer de begane onregelmatigheid de betrouwbaarheid van het bewijs heeft aangetast;
- wanneer het gebruik van het bewijs in strijd is met het recht op een eerlijk proces.

In de daaropvolgende arresten verfijnde het Hof van Cassatie zijn rechtspraak. Ter beoordeling van het recht op een eerlijk proces werden subcriteria ontwikkeld, zoals de opzettelijkheid of onverschoonbare onachtzaamheid, de verhouding tussen de ernst van de onrechtmatigheid en de ernst van het misdrijf, het materieel element van het misdrijf en de schending van een regel met een puur formeel karakter.⁴ In de rechtsleer meende men zelfs een vierde hoofdcriterium te ontwaren, de zogenaamde *schutznorm*. De strafrechter zou het bewijs eveneens moeten uitsluiten als het de kern van een fundamenteel recht of substantiële vormvereisten treft.⁵

Ondanks deze jurisprudentiële ontwikkelingen en correcties, koos de wetgever ervoor om de evolutie een halt toe te roepen en de Antigoon-rechtspraak in haar klassieke vorm wettelijk te verankeren. Met de wet van 24 oktober 2013 werden op restrictieve wijze de drie traditionele uitzonderingen waarin overgegaan kan worden tot bewijsuitsluiting, opgenomen in artikel 32 van de Voorafgaande Titel van het Wetboek van strafvordering.⁶ Meer dan een loutere codificatie was artikel 32 V.T.Sv. dus eerder een verstrenging ten opzichte van de toenmalige Antigoon-rechtspraak.⁷

In het arrest Osta Carpets van 28 februari 2017 verstrengde het Hof van Cassatie de Antigoonleer nog verder.⁸ Het Hof introduceerde een onbegrijpelijk onderscheid tussen bewijzen en inlichtingen ter oriëntering van het strafonderzoek. Dergelijke richtinggevende inlichtingen die niet dienen als bewijs zouden enkel aan het recht op een eerlijk proces (het derde criterium) getoetst moeten worden.

3 Toetsing in de rechtspraak

Zowel de Antigoondocctrine voor strafzaken als de latere verankering in artikel 32 V.T.Sv. werden al een aantal keer rechtstreeks of onrechtstreeks tegen het licht van de fundamentele rechten gehouden en hebben de toets van het Grondwettelijk Hof⁹ en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (grotendeels) doorstaan.

Het EHRM is van oordeel dat het gebruik van bewijs verkregen in strijd met een inbreuk op het privéleven of de onschendbaarheid van de woonst niet noodzakelijk betekent dat er eveneens een schending is van het recht op een eerlijk proces.¹⁰ Dit hoeft dus ook niet automatisch te leiden tot bewijsuitsluiting. Door na te gaan of het onrechtmatig verkregen bewijs het enige of doorslaggevende bewijs voor de schuldbeoordeling van de beklaagde was, heeft het Hof in het arrest *Kalniéniné* nog wel een bijkomend criterium in de Antigoon-toets gelezen, maar de draagwijdte hiervan is onduidelijk.¹¹ Uit de rechtspraak van het EHRM volgt derhalve dat een schending van artikel 8 EVRM niet noodzakelijk een schending van artikel 6 EVRM impliceert. Dat is enkel zo bij een schending van het verbod op foltering of onmenselijke behandeling (artikel 3 EVRM). In dat geval is bewijsuitsluiting de enige juiste keuze.¹²

De afgelopen jaren is het vooral het Hof van Justitie van de Europese Unie geweest dat de discussie in de doctrine heeft aangezwengeld. In het *Webmindlicences*-arrest oordeelde het Hof dat het verkregen bewijs buiten beschouwing moet worden gelaten wanneer er sprake is van een schending van een door de Unie gewaarborgd recht.¹³ Hoewel de zaak betrekking had op de Antigoonleer in fiscale zaken, bepleitte sommige rechtsleer een interpretatie naar analogie voor strafzaken.¹⁴ Op basis van de belangrijke arresten van 6 oktober 2020 inzake dataretentie werd dan weer betoogd dat het Hof van Justitie de Antigoonleer had uitgebreid en een ruimere waaier aan reacties op onregelmatig verkregen bewijs bepleitte.¹⁵ Bewijsuitsluiting is immers niet de enige wijze om te voorkomen dat zulke stukken een verdachte overmatig zouden kunnen schaden.

Niettegenstaande deze arresten en interpretaties kunnen we stellen dat de Antigoonleer in de hoogste nationale en Europese rechtbanken tot nu toe vrij vlot overeind is gebleven. Zoals we hierna zullen aantonen, doet dit echter niets af aan het problematische karakter van artikel 32 V.T.Sv. en aan de noodzaak om deze bepaling op adequate wijze aan te passen.

4 Het problematische karakter van de Antigoonleer

De Antigoonleer is niet in een vacuüm ontstaan. Zij moest een oplossing bieden voor de situatie dat de minste onregelmatigheid kon leiden tot vrijspraak. De OVB begrijpt de noodzaak die tot die strafprocesrechtelijke ingreep heeft geleid. Het Wetboek van strafvordering moet de spelregels bepalen, maar het is niet proportioneel om elke overtreding van die spelregels te bestraffen met de zwaarst mogelijke sanctie, met name de bewijsuitsluiting.¹⁶ Hoewel het recht geen slaafse onderdaan mag zijn van de publieke opinie, moet er wel een maatschappelijk draagvlak voor bestaan. De OVB erkent dat de automatische wering van alle onrechtmatig verkregen bewijsmateriaal daar niet de geschikte oplossing voor was.

Met de Antigoonleer en in het bijzonder de codificatie van artikel 32 V.T.Sv. is de slinger echter te ver in de andere richting doorgeslagen: daar waar een geringe overtreding van de rechtsregel in het verleden onverbiddelijk kon leiden tot een vrijspraak, is de onmiskenbare tendens nu dat zelfs een zeer verregaande inbreuk op een substantiële procedureregels zonder enig gevolg kan blijven.

Ten eerste acht de OVB het uitgangspunt van de huidige regeling, met name dat het onrechtmatig verkregen bewijs in de regel gebruikt mag worden, problematisch. Een rechtstaat waarin het principe verworven is dat het overtreden van de eigen regels aanvaardbaar is, ondermijnt zichzelf.

Ten tweede moet de OVB vaststellen dat de drie uitzonderingen het vraagstuk rond onrechtmatig verkregen bewijs niet op adequate wijze kunnen beslechten.¹⁷

Het eerste criterium heeft weinig om het lijf. Er bestaan simpelweg weinig op straffe van nietigheid voorgeschreven vormvereisten, laat staan dat het Wetboek destijds werd opgesteld met deze problematiek in het achterhoofd. De lijst van vormverzuimen die noodzakelijkerwijs tot bewijsuitsluiting moeten leiden, is bovendien arbitrair.¹⁸

Het tweede criterium, de aantasting van de betrouwbaarheid van het bewijs, heeft evenmin veel toegevoegde waarde. Er bestaan veel onaanvaardbare schendingen van de procedureregels die geen enkele impact hebben op de betrouwbaarheid van het bewijs. Bovendien zou men kunnen stellen dat het geen zelfstandig criterium is, maar deel uitmaakt van het derde criterium, de beoordeling van het recht op een eerlijk proces.¹⁹

Bijgevolg speelt vooral het derde criterium (gebruik van bewijs in strijd met het recht op een eerlijk proces) een rol bij de beoordeling of het onrechtmatig verkregen bewijs al dan niet gebruikt mag worden. De OVB vindt echter ook het eerlijk proces een ontoereikend criterium. De vraag of een verdachte een eerlijk proces heeft genoten, valt immers niet volledig te identificeren met de vraag of een inbreuk in de loop van het strafrechtelijk onderzoek al dan niet aanvaardbaar is, rekening houdend met het belang van het onderzochte misdrijf.²⁰

Uit artikel 32 V.T.Sv. volgt dat de focus niet ligt op de cruciale vraag of de onderzoekende overheden zich correct hebben gedragen. De indruk wordt gewekt dat de uitzonderingen er enkel zijn om de rechten van de beklaagde te vrijwaren. Hoewel dat uiteraard een belangrijk aspect is, is er ook sprake van een bredere maatschappelijke grondslag, met name de bescherming van de rechtsstaat en het vertrouwen van de burger dat de overheid zich bij haar optreden en eventuele inmenging in fundamentele rechten en vrijheden aan de regels houdt.²¹

5 Illustratie

We hoeven niet ver te graven om een voorbeeld te vinden van hoe de houdbaarheidsdatum van de Antigoonleer overschreden lijkt. Eerder dit jaar werden er illegale af luisterpraktijken van het vertrouwelijk overleg tussen advocaat en cliënt vastgesteld bij de politie van Erpe-Mere. De af luisterpraktijken werden prompt veroordeeld door de minister van Binnenlandse Zaken en de minister van Justitie. Er bestaat geen twijfel over de laakbaarheid ervan. Toch verzekert de Antigoonleer ons niet dat de strafrechter *in casu* ook zal besluiten tot de uitsluiting van het bewijsmateriaal. De eerste twee criteria uit artikel 32 V.T.Sv. lijken niet aan de orde: de Salduzregels staan niet op straffe van nietigheid en het af luisteren kan net bijkomend betrouwbaar bewijs opleveren. . Het recht op een eerlijk proces wordt dus (opnieuw) het belangrijkste criterium en de uitkomst is afhankelijk van de concrete invulling door de rechter die daarvoor naar de hele strafprocedure kijkt.²²

De OVB vindt het problematisch dat er derhalve geen absolute zekerheid bestaat over het feit dat bewijsmateriaal bekomen via de illegale af luisterpraktijken uitgesloten zal worden. Zij meent echter dat een verregaande inbreuk op een procedurereguleer niet zonder enig gevolg kan blijven. Dat werkt bovendien procedurefouten en onregelmatigheden net in de hand en maakt een strikte controle ter voorkoming van wanpraktijken minder pertinent.

Dezelfde analyse kan gemaakt worden voor het scenario waarin een parketjurist ten onrechte een huiszoekingsmandaat heeft afgeleverd. Hoewel dit duidelijk onaanvaardbaar is, zou een dergelijke bevoegdheidsoverschrijding de Antigoontoets kunnen doorstaan: opnieuw staat de regelgeving niet op straffe an nietigheid, heeft de begane onregelmatigheid op zich geen enkele impact op de betrouwbaarheid van het bewijs en is het mogelijk dat de rechter oordeelt dat de verdachte *in globo* een eerlijk proces heeft kunnen genieten.

Om bovenvermelde redenen is een aanpassing van artikel 32 V.T.Sv. dringend aan de orde.

6 Voorstel tot hervorming

Een goede voorzet tot hervorming vinden we in de artikelen 8 tot 14 van het wetsvoorstel houdende het nieuwe Wetboek van strafprocesrecht (DOC -55-1239/001, zie annex), dat op 11 mei 2020 werd ingediend.²³ Artikel 11 in het bijzonder keert het principe van de huidige Antigoonleer om. Onrechtmatig verkregen bewijs wordt daarbij in beginsel uitgesloten. Het artikel bepaalt dat informatie die wordt verkregen in strijd met de rechten van verdediging, met het recht op de integriteit van personen, met de regels inzake de respectieve bevoegdheden van de hoven en rechtbanken of met het journalistiek bronnengeheim uit de debatten wordt geweerd. Dat geldt eveneens voor de informatie die eruit wordt afgeleid (de zogenaamde “*fruits of the poisonous tree*”). Hierop wordt enkel een uitzondering gemaakt indien cumulatief aan drie voorwaarden voldaan wordt:

- 1) De onregelmatigheid is niet het resultaat van een bewuste of onverschoonbare miskening van het recht of de beschermde waarde, en
- 2) De ernst van de schending van het recht of de beschermde waarde is concreet minder zwaarwichtig dan het maatschappelijk belang bij de vervolging van het betrokken misdrijf en bij de eventuele sanctionering van de dader van het misdrijf, en
- 3) Het gebruik van het onregelmatig bewijs doet geen afbreuk aan de integriteit van Justitie.

Uit de memorie van toelichting volgt voorts dat het onderscheid tussen inlichtingen en bewijs uit de eerder aangehaalde cassatierechtspraak van 2017 niet wordt weerhouden. De term informatie heeft betrekking op beide. Wat bepalend moet zijn is of de informatie door de rechter in zijn oordeelsvorming wordt betrokken of uit de bewijsconstructie en de motivering blijkt dat deze een rol heeft gespeeld bij de besluitvorming.²⁴

In twee gevallen kan onrechtmatig verkregen bewijs in geen geval toegelaten worden, namelijk wanneer er sprake is van foltering of onmenselijke behandeling (artikel 9) of wanneer ten onrechte een onderzoekshandeling die fundamentele rechten en vrijheden van burgers aantast, werd uitgevoerd zonder de nodige machtiging van een onafhankelijke rechter (artikel 10).

De OVB is in het bijzonder voorstander van de omkering van het principe van de bewijsuitsluiting en van het feit dat de beoordeling van het eerlijk proces verlaten wordt. Met de nieuwe criteria moet de strafrechter de maatschappelijk veel relevantere afweging maken tussen de ernst van de onregelmatigheid en de zwaarwichtigheid van het onderzochte misdrijf. Toegepast op het voorbeeld van de illegale af luisterpraktijken bestaat er geen twijfel dat de nieuwe criteria zouden moeten leiden tot bewijsuitsluiting.²⁵ Deze praktijken maken duidelijk een bewuste of onverschoonbare miskening van het recht van verdediging uit en zijn onverzoenbaar met de integriteit die van Justitie verwacht mag worden. Een uitzondering op de bewijsuitsluiting zou derhalve onmogelijk zijn.

Desalniettemin heeft de OVB enkele opmerkingen bij dit voorstel.

Ten eerste is er de erg ruime bevoegdheid die artikel 8 aan het openbaar ministerie toekent. In het geval van een materiële vaststelling van een misdrijf ten gevolge van een onregelmatigheid, zou het aan het

parket toekomen om te oordelen welk gevolg hieraan moet worden gegeven. Het OM kan, zonder enige controle *ab initio*, beslissen om deze onregelmatig vastgestelde misdrijven verder te vervolgen aangevuld met regelmatige bewijzen. De OVB brengt hier de *fruit of the poisonous tree* doctrine in herinnering. Zij acht het raadzaam om minstens in de procedure te voorzien dat de zaak via de procureur-generaal moet voorgelegd worden aan de kamer van inbeschuldigingstelling als het openbaar ministerie het misdrijf verder wenst te onderzoeken. Een vroegtijdige (dubbele) filter is hier op zijn plaats.

Ten tweede is er de erg brede notie “integriteit van Justitie” die als basisprincipe wordt gebruikt in artikelen 11 en 12. Hoewel er in onze illustratie (de af luisterpraktijk in Erpe-Mere) geen ernstige twijfel bestaat dat er afbreuk is gedaan aan de integriteit van Justitie, zal deze notie in veel gevallen al te veel ruimte voor invulling laten. De OVB meent derhalve dat verdere verduidelijking in de memorie van toelichting op haar plaats is.

Ten slotte stelt de OVB zich vragen bij de inconsistentie tussen de artikelen 11 en 12. Artikel 12 stelt dat buiten de in de artikelen 9 tot 11 bepaalde gevallen de informatie die op onregelmatige wijze werd verkregen, immers wel nog kan worden toegelaten tot de debatten, tenzij de rechter vaststelt dat dit afbreuk doet aan de integriteit van Justitie. Het betreft hier dus een positieve formulering. De OVB stelt voor om, naar analogie met artikel 11, de negatieve vorm ook hier te hanteren zodat het onregelmatig bewijs niet kan worden toegelaten, tenzij de rechter vaststelt dat er geen afbreuk is aan de integriteit van Justitie.

7 En verder?

De minister van Justitie is zich reeds bewust van de kritiek op de Antigoonleer. Uit zijn antwoord op een parlementaire vraag eerder dit jaar blijkt dat het hij de problematiek erkent. Hij schuift de hangende hervormingsvoorstellen als oplossing naar voren.²⁶

Mits inachtneming van de hierboven opgesomde aandachtspunten, juicht de OVB dit toe. Zij stelt echter vast dat het voorstel tot invoering van een nieuw Wetboek van strafprocesrecht reeds sinds september 2020 onaangeroerd in de Kamercommissie Justitie ligt. Hoewel de OVB een voorstander blijft om de broodnodige modernisering van straf- en strafprocesrecht spoedig en bij voorkeur gelijktijdig door te voeren, lijkt wachten op deze hervorming om de Antigoonleer aan te pakken niet langer aangewezen. De OVB vraagt de minister en zijn kabinet daarom om de rol van Brabo op te nemen en niet langer te wachten om Antigoon de genadeslag toe te dienen.

Annex

Wetsvoorstel houdende het Wetboek van Strafprocesrecht (DOC55-1239/001)

Afdeling 3. De sanctie van het onregelmatig bewijs

Art. 8. Onder voorbehoud van de toepassing van artikel 9 kan de materiële vaststelling van een misdrijf niet voor onbestaande worden gehouden, zelfs als zij het gevolg is van een onregelmatigheid. In dat geval komt het aan het openbaar ministerie toe te oordelen welk gevolg eraan moet worden gegeven en of het mogelijk is om er regelmatig bewijs van in te zamelen.

Art. 9. Alle informatie die wordt verkregen ten gevolge van een schending van artikel 3 van het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden wordt uit de debatten geweerd, evenals de informatie die eruit wordt afgeleid.

Art. 10. Wanneer een onderzoekshandeling gemachtigd moet worden door de rechter van het onderzoek en deze onderzoekshandeling verricht is zonder dat deze machtiging werd verleend, wordt de informatie die op die manier kon worden verkregen uit de debatten geweerd, evenals de informatie die eruit wordt afgeleid.

Art. 11. Buiten de in de wet en in de artikelen 9 en 10 bepaalde gevallen wordt de informatie die wordt verkregen in strijd met de rechten van verdediging, met het recht op privéleven, met het recht op de integriteit van personen, met de regels inzake de respectieve bevoegdheden van de hoven en rechtbanken of met het journalistiek bronnengeheim uit de debatten geweerd, evenals de informatie die eruit wordt afgeleid, tenzij de rechter vaststelt:

1° dat de onregelmatigheid niet het resultaat is van een bewuste of onverschoonbare miskennis van het recht of de beschermde waarde, en

2° dat de ernst van de schending van het recht of de beschermde waarde concreet minder zwaarwichtig is dan het maatschappelijk belang bij de vervolging van het betrokken misdrijf en bij de eventuele sanctionering van de dader van het misdrijf, en

3° dat het gebruik van het onregelmatig bewijs geen afbreuk doet aan de integriteit van Justitie.

Art. 12. Buiten de in de artikelen 9 tot 11 bepaalde gevallen kan de informatie die op onregelmatige wijze werd verkregen, worden toegelaten tot de debatten tenzij de rechter vaststelt dat het gebruik ervan in een gerechtelijke beslissing afbreuk doet aan de integriteit van Justitie.

Art. 13. Buiten de specifiek in de wet bepaalde gevallen geldt het beginsel van de uitsluiting van de informatie ook wanneer de rechten van de beklaagde zelf niet werden geschonden.

Art. 14. De uitsluiting van informatie belet het gebruik van het bewijs à décharge niet.

¹ J. MEESE, "Het bewijs in strafzaken", in P. TAELEMAN (ed.), *Efficiënt procederen voor een goede rechtsbedeling. XLste Postuniversitaire Cyclus Willy Delva*, Mechelen, Kluwer, 2016, (511) 516.

² Cass. 12 maart 1923, Pas. 1923, I, 233; Cass. 10 december 1923, Pas. 1924, I, 66.

³ Cass. 14 oktober 2003, *Arr.Cass.* 2003, afl. 10, 1862, *Juristenkrant* 2003, afl. 79, 4 (weergave E. BREWAEYS), concl. M. DE SWAEF, *NJW* 2003, afl. 53, 1367, *Pas.* 2003, afl. 9-10, 1607, concl. M. DE SWAEF, *RABG* 2004, afl. 6, 333, noot F. SCHUERMANS, *RCJB* 2004, afl. 4, 405, noot F. KUTY, *Rev.dr.pén.* 2004, afl. 5, 617, concl. M. DE SWAEF, *RW* 2003-04, afl. 21, 814, concl. M. DE SWAEF, *T.Strafr.* 2004, afl. 2, 129, noot P. TRAEEST en *Vigiles* 2004, afl. 1, 15, noot F. SCHUERMANS.

⁴ J. MEESE, "Het bewijs in strafzaken", *supra* vn.1, 525-529; Cass. 23 maart 2004, *RABG* 2004, 1061 en Cass. 2 maart 2005, *JLMB* 2005, 1086; zie hierover D. DE WOLF, "Nieuwe wending in de rechtspraak betreffende de sanctie bij onrechtmatig verkregen bewijs", *RW* 2003-04, 1235-1239, P. TRAEEST, "Onrechtmatig doch bruikbaar bewijs: het Hof van Cassatie zet de bakens uit", *T.Strafr.* 2004, 133-143, B. REYNAERTS, "De sanctionering van het onrechtmatig verkregen bewijs voor de vonnisgerechten", *NC* 2013, 94-126, B. DE SMET, *Nietigheden in het strafproces*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 70-84 en F. KUTY, "La sanction de l'illégalité et de l'irrégularité de la preuve pénale" in F. KUTY en D. MOUGENOT, *La Preuve: Questions spéciales*, Luik, Anthemis, 2008, 32-47.

⁵ L. DELBROUCK en K. TRUYEN, "Artikel 32 V.T.Sv.: meer dan een loutere facelift", noot onder Cass. 10 juni 2014, P.14.0282.N., *T.Strafr.* 2015, afl.4-5, (228) 228-229; B. DE SMET, "Criteria en subcriteria voor de beoordeling van onregelmatigheden inzake de bewijsverkrijging", *RW* 2013-14, 1622-1623.

⁶ Het werd al snel duidelijk dat er geen ander criterium meer gebruikt kon worden, zie Cass. 10 juni 2014, *RW* 2014-15, 1189, noot A. DE NAUW: In deze zaak had de onderzoeksrechter zijn saisine overschreden. Het bekomen bewijs zou enkel worden uitgesloten indien kon worden aangetoond hoe en waarom dit de betrouwbaarheid van het bewijs had aangetast of het gebruik ervan in strijd met het recht op een eerlijk proces was.

⁷ L. DELBROUCK en K. TRUYEN, "Artikel 32 V.T.Sv.: meer dan een loutere facelift", *supra* vn. 5, 230.

⁸ Cass. 28 februari 2017, P.16.0261.N., *T.Strafr.* 2017, afl. 4, 263-272, noot V. VEREECKE.

⁹ GwH. 22 december 2010, nr. 158/2010, *Arr.GwH* 2010, 2445, *RABG* 2011, 563, noot F. SCHUERMANS, *RW* 2010-11, 895 en *JLMB* 2011, 298; GwH. 27 juli 2011, nr. 139/2011, *Arr.GwH* 2011, 2357 en *NC* 2011, 365, noot H. BERKMOES.

¹⁰ EHRM 12 mei 2000, Khan/Verenigd Koninkrijk, § 34; EHRM 5 november 2002, Allan/Verenigd Koninkrijk, § 42-43; EHRM 10 maart 2009, Bykov/Rusland, § 89-90; EHRM 31 januari 2017, Kalnéniené/België, §50; EHRM 28 juli 2009, Lee Davies/België, § 41-42.

¹¹ EHRM 31 januari 2017, Kalnéniené/België, §51; M. LEFEVRE, "De zaak Kalnéniené versus België: een nieuw criterium voor de Antigoonrechtspraak?", noot onder EHRM 31 januari 2017, *P&R* 2018, afl. 2, 67-70; C. VAN DE HEYNING, "Antigoon doorstaat (voorlopig) de mensenrechtentoets", noot onder EHRM 31 januari 2017, *T.Strafr.* 2017, afl. 2, (117) 120-121.

¹² EHRM 25 september 2012, El Haski/België, § 89. Zie eveneens EHRM 1 juni 2010, Gäfgen/Duitsland, § 165, *T.Strafr.* 2011, afl. 1, 27, noot T. SPRONKEN en EHRM 17 januari 2012, Othman/Verenigd Koninkrijk, § 263-267. Wel betekent dit volgens het EHRM niet dat daardoor alle andere bewijzen moeten worden uitgesloten die hierop voortbouwen. Zie over deze gecontesteerde rechtspraak M.-A. BEERNAERT, "La recevabilité des preuves en matière pénale dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme: nouvel état de la question" in I. BOUIOUKLIEV en P. DHAeyer (red.), *La théorie des nullités en droit pénal*, Limal, Anthémis, 2014, 82-85 en W. WIERENGA en S. WIRTZ, "Case of Gäfgen versus Germany. How absolute is the Absolute Prohibition of Torture? The outcome of an ethical dilemma", *MJ* 2009, afl. 3, 365-370.

¹³ HvJ 17 december 2015, C-419/14, *WebMindLicences*.

¹⁴ C. VAN DE HEYNING, "Antigoon doorstaat (voorlopig) de mensenrechtentoets", *supra* vn. 11, 118-120; S. GNEDASJ, "Impact van het arrest *WebMindLicences* op de fiscale en strafrechtelijke Antigoon-doctrines. Bescherming van grondrechten op twee snelheden of toch logica en consistentie? Een repliek op de kritiek ...", *AFT* 2016, 36 e.v.

¹⁵ P. TERSAGO, "Vraagt Hof van Justitie aanpassing bewijsuitsluitingsregels in strafzaken?", *Juristenkrant* 2020, afl. 418, 13.

¹⁶ P. DAENINCK, "Antigoon: een noodzakelijk keerpunt, een onmogelijk eindpunt", *Jubel* 12 mei 2021, <https://www.jubel.be/antigoon-een-noodzakelijk-keerpunt-een-onmogelijk-eindpunt/>.

¹⁷ J. MEESE, "Het bewijs in strafzaken", *supra* vn. 1, 522-525.

¹⁸ F. DERUYCK, "Wat krom is, wordt recht. Over de bruikbaarheid van onrechtmatig verkregen bewijs" in X., *Strafrecht en strafprocesrecht, XXXIle Postuniversitaire cyclus Willy Delva 2005-06*, Mechelen, Kluwer, 2006, 212, nr. 14.

¹⁹ J. DE CODT, "La nouvelle loi sur les nullités: un texte inutile?", *Rev.dr.pén.* 2014, 256.

²⁰ P. DAENINCK, "Antigoon: een noodzakelijk keerpunt, een onmogelijk eindpunt", *supra* vn. 16.

²¹ J. MEESE, "Het bewijs in strafzaken", *supra* vn. 1, 541.

²² P. DAENINCK, "Watergate in het politiekorps: over katten en veel te lekkere malk", *Juristenkrant* 2021, afl. 430, 9.

²³ Voor meer informatie, zie: R. VERSTRAETEN en A. BAILLEUX, "Het voorstel van een nieuw wetboek van strafvordering: algemene beginselen en fase van het onderzoek", in *Themis straf- en strafprocesrecht*, Brugge, Die Keure, 2019, 173-176.

²⁴ Wetsvoorstel houdende het Wetboek van Strafrecht, *Parl.St. Kamer*, DOC55-1239/001, 74-75; *Ibid.* 175-176.

²⁵ P. DAENINCK, "Watergate in het politiekorps: over katten en veel te lekkere malk", *supra* vn. 22.

²⁶ Vr. en Antw. Kamer 2020-21, 3 mei 2021 (Vr. nr. 55-2-000514 V. SCOURNEAU, antwoord V. VAN QUICKENBORNE).